

SIPOS PÉTER

Egy Horthy-életrajz problémái*

Haditengerészeti pálya – szárnysegédség

Horthy Miklós jó helyen született és jól nőtt. Abban a megyei, középbirtokosi, nemesi közegben élte le első éveit, amely meghatározó jelentőségű volt Magyarország történelmében, és nagyon fontos családi, rokoni kapcsolatokkal rendelkezett. 1918-ig, élete első ötven esztendejében, ezek a kontaktusok nagyon lényegesek voltak, emiatt bizonyos család-történeti részletekbe kell bocsátkoznom. Édesapja, Horthy István Szolnok vármegye közéletében és a református egyházban fontos tisztséget töltött be. A heves-kunsági református közösség gondnoka volt, és ebből következően jó kapcsolatok fűzték Tisza Kálmánhoz, és ezáltal Tisza Istvánnal is megismerkedett. A másik szál, amelyik később fontossá vált, hogy bátyja, Horthy István kiváló lovastiszt volt, aki Ottó főherceg udvartartásában oktatta a fiatalabb főhercegeket. Többek között azt a Károlyt, aki később trónörökös, majd uralkodó lett. A Mária Jozefa főhercegnő vezette udvartartásban a két Horthy fiú nagyon népszerűvé vált, és elég nagy szavuk volt.

A következő fontos mozzanat Horthy életében, hogy miután elvégezte a fiu-me-i haditengerészeti akadémiát, bekerült az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetének tisztikarába, amely egy elit csoportot jelentett. Általánosan elismert, hogy ez kiváló tisztikar volt, és Horthy jó adottságokkal rendelkezett ahhoz, hogy komoly katonai karriert fusson be. Köztudott volt róla, hogy kiváló tengerérzékkel, jó nyelvtudással rendelkezik, tud viselkedni, tehát bizonyos diplomáciai adottságokkal is bír. Nagyon megkedvelte őt Montecuccoli tengernagy, az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetének főparancsnoka, és magához vette személyi jachtjának parancsnokaként. Amikor megürült a konstantinápolyi kikötőben állomásozó osztrák–magyar hadihajó parancsnoksága, Montecuccoli Horthyt bízta meg a *Taurus* állomáshajó parancsnokságával.

Ismeretes, hogy vannak olyan állomáshelyek a diplomáciában, a hadseregben, amelyek hosszú évek, évtizedek alatt meglehetősen feledésbe merülnek, unalmasak, és aztán egyszerre valamilyen oknál fogva mégiscsak fontossá válnak. Éppen ilyen volt 1908-ban a konstantinápolyi hajóskapitányi hely. Ez az esztendő rend-

---

* A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében 2003. máj. 12-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

kívül fordulatossá vált az Ottomán Birodalomban: ifjútörök forradalom, ellenforradalom, szultánbuktatás és más egyéb zavaros események követték egymást. Ami közvetlenül érintette a Monarchiát: egy bojkott ellene. Horthy ezekről a fejleményekről precíz jelentéseket küldött Bécsbe, hiszen az állomáshajó-parancsnokoknak többek között bizonyos értelemben kémvizitációt is kellett teljesíteniük. Az Osztrák–Magyar Monarchia rendkívül érdekelt volt abban, hogy mi történik a Balkánon, mi történik az Ottomán Birodalomban. Ezért ezeket a jelentéseket nem dobták olvasatlanul a papírkosárba, vagy nem írták rá, hogy „ad acta” és aztán betették egy poros dossziéba, hanem elolvasta a császár és király, a külügyminiszter, a honvédelmi miniszter, a vezérkari főnök, és így Horthy neve bizonyos értelemben ismertté vált az udvarban. Horthy bizonyos tanulságot leszűrte a fejleményekből: itt látta először, hogy a hadseregnek milyen fontos politikai szerepe van.

Míg Horthy Konstantinápolyban szolgált, nem tudta, hogy buzgón tanulmányozzák az udvarban a személyi lapját. Ezen az a minősítés állt, hogy „nagyon jó”, kiváló nyelvérzékkel rendelkezik, udvarias, kellemes megjelenésű, jól felkészült, valamint alkalmazhatósága: hajóparancsnok. Ezt a besorolást azért fontos hangsúlyozni, mert tulajdonképpen ez az állás, ez a pozíció volt az, amire Horthy igazán képesített volt. Ő igazából arra született, arra kapott kiképzést, hogy egy hadihajó parancsnoka legyen, és minden további tisztség számára kissé idegen volt.

Káderlapja azért került fontos személyek – többek között a császár és király főhadsegéde – kezébe, mert napirendre került, hogy be kell tölteni egy megüresedett szárnysegédi állást Ferenc József mellett. Horthynak ismét szerencséje volt, tudniillik a körülmények összejátszása következtében most éppen egy tengerésztisztre volt szükség a császár és király közvetlen környezetében, méghozzá lehetőleg egy magyar tengerésztisztre. Komoly flottafejlesztés kezdődött ugyanis, és azzal, hogy egy magyar állampolgár kerül fontos tisztségbe, jelképezni akarták: a flotta ügye nem egyszerűen a ciszlajtániai birodalomfél dolga, hanem egyúttal összmonarchiai ügy is. Így került Horthy a szárnysegédi beosztásba, amelyet hét éven keresztül, 1914-ig töltött be. Ezek nagyon fontos, formáló esztendőik voltak számára, és bizonyos értelemben itt sajátított el valamit a politikából is. A szárnysegédnek nem volt egyéb dolga, mint hogy naphosszat ott lebzseljen az előszobában, és beszéltsa az uralkodóhoz azt, aki éppen fel volt iratkozva audienciára. A szárnysegéd olyan volt, mint egy bútordarab, nem beszélhetett, nem szólhatott bele semmibe, de hallotta, miről tárgyalnak a császár és király előszobájában a Monarchia nagyjai. Nyilvánvalóan rengeteg pletyka, információ, értesülés jutott akarva-akaratlanul a fülébe. Hozzá kell tennem, hogy ezekről soha senkinek nem pletykált, még a feleségének sem beszélt udvari értesüléseiről.

Ezekben az években alakult ki benne az egész életében megőrzött tisztelet Ferenc József iránt. Többször nyilatkozott úgy, hogy mindazt, amit a kormányzásból tud, Ferenc Józseftől leste el, és még egy olyan csodálatos embert, mint Ferenc József, nem ismert. Minden tekintetben példaképének tekintette. Ez Horthy személyiségére is rávilágít. Ferenc Józsefnek három trónörököse volt,

Rudolf, Ferenc Ferdinánd és a későbbi IV. Károly, teljesen különböző politikai felfogású, szemléletű, habitusú egyéniségek. Egyetlen dologban volt közös az álláspontjuk, tudniillik abban, hogy minden tekintetben szakítanak a Ferenc József-i hagyománnyal. Horthy viszont – ezzel ellentétben – példának tekintette a császárt és királyt, aki nem volt intellektuális alkat, karizmatikus személy, nem voltak önálló gondolatai, elképzelései, hanem egy rendkívül szorgalmas, kötelességtudó bürokrata volt. Az, hogy Horthy egy ilyen típusú embert választott példaképének, bizonyos értelemben saját személyiségéről, ha úgy tetszik, korlátairól is vall.

Még egy érdekes dolog a bécsi évekből, szintén a személyiségére utaló jegyekkel. Miután rengeteg szabadidővel rendelkezett, szorgosan járkált a bécsi *Szépművészeti Múzeumba*. Volt bizonyos kézügyessége is, és idejének nagy részét azzal töltötte, hogy másolta az ott kifüggesztett festményeket és rajzokat. Nagyon büszke volt, amikor megdicsérték őt a rajzai pontosságáért. Ez arra vall, hogy tulajdonképpen nem volt fantáziája. Eszébe sem jutott, hogy valamiféle önállót alkosson, pontosabban egyetlen ilyen festményt alkotott. Ferenc József-ről készített egy kis festményt, azt is jobbára fényképről, és nagyon elégedetten hallgatta, amikor Ferenc József azzal dicsérte meg, hogy a festmény mennyire hasonlít rá. Nem törekedett tehát semmiféle absztrakcióra, arra, hogy a mélyére hatoljon a dolgoknak, elvonatkoztasson a felszíntől.

Flottaparancsnok

Az első világháború alatt Horthy legnevezetesebb haditette a közismert otrantói csata, 1917 májusában. Ezzel kapcsolatban is született egy legenda, amely szerint a csata jelentős szerepet játszott az első világháború történetében. Valójában azonban annyi történt csupán, hogy időlegesen sikerült megtörni az Otrantói-szorosban felállított antanthajózarat. A Földközi-tenger nem volt főhadszíntér az első világháború ütközeteiben, még kevésbé az Adriai-tenger. Tehát egy másodrendű tengeri hadszíntérnek egy oldalmedencéjében zajlott le a csata, amely a háború egészét tekintve nem volt különösebben jelentős esemény.

Horthy szempontjából azonban nagyon fontosnak bizonyult. Egyrészt 1917. június elején a császári és királyi főhadiszállás kiadott egy közleményt, amelyben méltatta Horthy teljesítményét. Erre nyilván sokan felfigyeltek, hiszen olyan sok győzelmet az osztrák–magyar hadiflotta nem aratott. Még kevésbé volt szó hadisikerekről egy magyar tengerésztiszt parancsnoksága alatt. Másrészt az otrantói csatában Horthy kétségkívül bizonyította, alkalmas arra, hogy egy hadihajót, vagy akár egy kisebb hajórajt vezessen. Ismeretes, hogy bátran szembeszállt az őt üldöző és fölényben lévő antanthajókkal. Megsebesült, de nem engedte, hogy levigyék a fedélközbe, hanem mindvégig a fedélzeten maradt, és onnan próbálta irányítani az ütközetet. Majd ahhoz is ragaszkodott, hogy Pólába is az ő vezetése alatt hajózzanak be.

Ezt én *Novara*-szindrómának nevezném, mert Horthyban végig élt azon kötelességtudat, még 1944-ben is, hogy a kapitány nem hagyhatja el a süllyedő hajót, a fedélzetet, a parancsnoki hídon kell maradnia. Holott nagyon sokan tanácsolták neki, teljesen ésszerű megoldás gyanánt, hogy azt a bizonyos 1944. október 15-i kormányzói proklamációt ne a budai Várból hirdesse ki, hanem menjen ki az 1. hadsereghez, amely a Kárpátokban állomásozott, és annak védelme és fedezete alatt próbálja megvalósítani a kiugrást. Horthy ezt többek között azzal utasította el, hogy nem hagyhatja el a parancsnoki posztot.

Az otrantói csata más szempontból is fontossá vált Horthy karrierje szempontjából. 1918 februárjában, amikor már az egész közép-kelet-európai térség, az Osztrák–Magyar Monarchia is forradalmasodott, Cattaróban matrózlázadás robbant ki. Ezzel kapcsolatban is különböző téves állítások láttak napvilágot. Például, hogy Horthy verte le és fojtotta vérbe a felkelést. Lehet, hogy megtette volna, ha rá hárul ez a feladat, de éppenséggel még Pólában állomásozott. Amikor ő megérkezett Cattaróba, a matrózlázadásnak már vége volt. Cattarónak azonban komoly szerepe volt Horthy pályafutásában.

IV. Károly uralkodása kezdetén szinte mindenkit elmozdított pozíciójából. Eltávolította az osztrák kormányt, Tisza Istvánt, leváltotta a szárazföldi hadsereg egész főparancsnokságát. Nem nyúlt viszont a flottához, amely valahogy nem került érdeklődése előterébe. Nem is volt igazán fontos, hiszen a nagy hadihajók ott horgonyoztak a pólai kikötőben. Cattaro viszont felhívta a figyelmet arra, hogy itt is változásra van szükség, és Bécsben elhatározták, hogy leváltják az egész főparancsnokságot. Megkezdődött a keresés a parancsnoki posztra alkalmas személyek után. Károly István főherceg tengernagyot – aki nemcsak mint főherceg kapta meg ezt a rangot, hanem valóban értett is a haditengerészethez – Pólába küldték, hogy ott nézzen körül. Károly István korábról ismerte Horthyt. Az átlagos vezénylő admirálsi életkor ekkor körülbelül hetven év volt. Horthy a maga ötven esztendejével jelentős fiatalítást jelentett. Másfelől pedig egy komoly haditett is fűződött a nevéhez, és ezért esett Károly István javaslatára az uralkodó választása Horthy Miklósrá, akit 1918. február végén új rendfokozattal és beosztással ruháztak fel. Kinevezték az osztrák–magyar hadiflotta parancsnokává. Nyilvánvaló, hogy ez tengernagyi beosztás volt, ezért megkapta az ellentengernagyi rendfokozatot. Ez azért volt fontos a későbbiek szempontjából, mert ha 1919. június elején mint sorhajókapitány érkezik Szegedre – amely rangfokozat a szárazföldi hadseregben az ezredesnek felelt meg –, akkor aligha valószínű, hogy megkapta volna a hadügyminiszteri, még kevésbé a fővezéri tisztséget, hiszen ezredessel Tiszát lehetett volna akkor és ott rekeszteni. Tehát nyilvánvaló, hogy ez a rendfokozat számára később nagyon előnyösnek bizonyult.

Horthy 1918. március 2-án, amikor hivatalosan is átvette a flottaparancsnokságot, először került olyan tisztségbe, amely nem felelt meg a képzettségének. Ő maga is tisztában volt ezzel. Heyssler sorhajókapitány, Horthy jó barátja, leírja visszaemlékezéseiben, hogy az újdonsült ellentengernagy aggodalmaskodott, vajon el tudja-e látni ezt a tisztséget, hiszen nem rendelkezett vezérkari képesítéssel, nem vezényelt nehéz hadihajó osztályt, még kevésbé volt bármiféle

tapasztalata flottaszintű hadműveletek irányításában. De az uralkodó kívánságának eleget kellett tennie, és elvállalta a beosztást. Igaza volt abban, hogy nem rendelkezett kellő tapasztalattal, kellő készséggel nagy hadműveletek tervezésében. Amikor 1918 júniusában az egész hadiflottát egy utolsó nagy támadásra vezényelte, ez teljes kudarccal végződött. Egyetlen „eredménye” az volt, hogy az olaszoknak sikerült elsüllyeszteni a *Szent István* csatahajót. Ami ezután lezajlott a flottánál, lényegében már a romlás és bomlás. Végül 1918. október 31-én, a császár és király egyenes utasítására Horthy átadta a hadiflottát a szerb–horvát–szlovén nemzeti tanácsnak. Nem hagyta el a vezérhajót, egészen október 31-én késő délutánig. Ennek az volt az oka, hogy „fülest” kapott arról, hogy úton van a kinevezése altengernaggyá. Megvárta, míg a távirat megérkezik, és így altengernagyként hajózott ki. (Ez azért érdekes, mert nagyon sok cikkben „leel-lentengernagyozzák” Horthyt. A különbség az, hogy az ellentengernagy a szárazföldi hadseregben a vezérőrnagynak felel meg, az altengernagy pedig altábornagyi rangnak, ami Szegeden szintén beszámításra került.)

Horthy ezután elhagyta Pólát, és szabályosan lejelentkezett a császárnál. Ehhez is fűződnek különböző mítoszok, például az, hogy zokogva borultak egymás karjaiba. Ez önmagában lehet, hogy igaz volt, de az, hogy Horthy megígérte volna Károlynak, visszahelyezi őt a trónra, véleményem szerint már a legendák birodalmába tartozik. Annál is inkább, mert Horthy ezt a bizonyos látogatást november 8-án tette meg, és Károly ekkor még nem mondott le, tehát semmiféle értelme nem volt annak, hogy bárki ilyen ígéretet tegyen. Ezt a legitimista memoáriródalom terjesztette később, hogy Horthy „galádságát”, „hitzegését” ily módon bizonyítani tudja.

Fővezérség

Horthy Budapestre visszatérve jelentkezett Friedrich István államtitkárnál a hadügyminisztériumban, és följánlotta szolgálatait. Friedrich afféle botcsinálta államtitkár volt, senki nem nevezte ki, csak egyszerűen beült ebbe a tisztségbe. Szabályosan kidobta Horthyt. „Letolta”, hogy miért adta át a flottát a szerb–horvát–szlovén nemzeti tanácsnak. Így az admirális kénytelen volt dolgavégezetlenül eltávozni. Ezután hazatért Kenderesre. Nem volt mit tennie, hiszen az utódállamok kormányai megegyeztek abban, hogy az ötödik fizetési osztálytól, tehát ezredestől felfelé minden tisztet nyugállományba helyeznek. Horthy Kenderesen kénytelen-kelletlen megkezdte a gazdaéletet. Ez volt az egyetlen alkalom, amikor hajlandó volt megválni az admirálisi egyenruhától, és magyar földbirtokosi „szerelést” öltött, zergekollas kalapot, rövid prémes kabátot, bilgericsizmát, macskanadrágot.

A következő életszakasz Szeged. Hogyan került ide Horthy? Aradon ellenforradalmi kormány alakult, amely 1919 májusában áttette a székhelyét Szegedre. Az aradi kormány honvédelmi minisztere nélkül érkezett Szegedre, mivel Szabó Zoltán tábornokot a románok „lekapcsolták”. Márpedig ha valami értel-

me egyáltalán volt annak, hogy kormányt szervezzenek, ez nyilvánvalóan egy hadsereg szervezése lett volna. Tehát sürgősen keresni kellett valakit a megüresedett helyre.

Azt a dicsőséget, hogy Horthyt Szegedre hívta, egyaránt magának tulajdonította Bethlen István, Gömbös Gyula és mások. Valójában Horthy egyértelműen megmondta, hogy „nekem gróf Károlyi Gyula a legjobb barátom, ő hívott meg a szegedi kormányba”. Ő volt ugyanis a szegedi kormány miniszterelnöke. Szerintem – lehet, hogy ez frivolnak tűnik – Károlyi Gyulának, aki szintén Arad megyei nagybirtokos volt, valójában nem Horthy dicső haditettei jutottak eszébe, hanem az, hogy feleségül vette jószáji Purgly Magdolnát, egy Arad megyei földbirtokos család leányát. Károlyi Gyulában feltehetően az ötlött fel, hogy rendelkezésre áll a rokonszenves, obsitos admirális, aki megfelelő ranggal is rendelkezett. A hadügyminiszteri tárca betöltését rendfokozati problémák is nehezítették. A legaktívabb Szegeden az ellenforradalmi hadsereg szervezésében Gömbös Gyula volt. Gömbös azonban csak vezérkari százados volt, s elképzelhetetlen lett volna, hogy ő bármiféle miniszteri vagy vezérkari főnöki tisztséget betöltsön.

Horthy 1919. június első napjaiban érkezett Szegedre. Itt még nemigen ismerték. Ezt mutatja például az az apróság, hogy abban az iratban, amely rögzítette, hogy letette a miniszteri esküt, a nevét „Horti”-nak írták. Horthy Szegeden nagyon ügyesen és hatékonyan élt az adott lehetőségekkel. A hadseregszervezéshez nem értett. Ahogy az összegyűlt törzstiszteknek mondta, annyit ért a szárazföldi hadsereghez, mint az a szék, amelyen ült. Talált viszont egy tehetséges vezérkari főnököt, bádoki Sós Károly tábornok személyében. S ami még ennél is fontosabb volt, hallgatott Gömbös Gyulára, aki megfelelő politikai tanácsokkal látta el, és elkezdte politikai nevelését.

Horthynak korábban semmiféle politikai megnyilvánulásáról nem tudunk. Tulajdonképpen a magyarsághoz sem igen kötődött abban az értelemben, ahogyan mondjuk Gömbös. 1918 őszén, amikor még Horthy lábadozott az otrantói csatában elszenvedett sebesüléséből, egy újságíró megkérdezte tőle, hogy haza akar-e térni a hazájába. Mire azt válaszolta: az én hazám Baden. Badenben székelt ugyanis az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének főparancsnoksága.

Gömbösnek sikerült Horthyt meggyőznie arról, hogy egyetlen módon nyerheti meg a Szegeden összegyűlt tisztikar bizalmát, ha átveszi a nemzeti hadsereg koncepcióját. Gömbös ezt már 1917–1918-ban, még mint vezérkari tiszt, az osztrák–magyar hadsereg, pontosabban a honvédség katonája kimunkálta: megfogalmazta az önálló magyar hadsereg koncepcióját, amiért nem nagyon dicsérték meg. 1918 őszén létrehozta a *Magyar Országos Véderő Egyesületet*.

Horthy rájött arra, és nézeteivel is egybevágott, hogy valójában két dologgal lehet az összegyűlt tisztikar bizalmát megnyerni. Egyfelől a rendkívül erős nemzeti szellemű hitvallással, másfelől – ami szintén hasonlóan fontos volt – a bolsevizmus elleni küzdelem meghirdetésével. Horthy e tekintetben sem volt szívbajos, több beszédében kijelentette, hogy Budapesten mindenkit lámpavasra fognak akasztani.

Horthy 1919-ben – több lépésben – függetlenítette magát a kormánytól. Önállósította a hadsereg fővezerségét. Az sem érdektelen, mennyire ráérezett e téren is a nemzeti motívumra: fővezérnek nevezte magát, ami nyilván utalás a honfoglaló magyar vezérekre, hiszen ők nem parancsnokok voltak, mint az osztrák–magyar armádia vezetői, hanem vezérek. Bevezették a nemzeti hadseregben a piros-fehér-zöld színeket, valamint az ellenző nélküli Bocskai-sapkát. Minden tekintetben megteremtették a magyar nemzeti hadsereget, amit hosszú időn keresztül hiányolt a magyarság.

Kormányzóság

A következő kérdés az, vajon mikor fogalmazódott meg először Horthyban, hogy ő több is lehet talán, mint fővezér. Véleményem szerint 1919. augusztus végén. Augusztus 6-án, a Peidl-kormány eltávolításakor, Friedrichék a fővárosba hívták József főherceget mint kormányzót. A Friedrich-kormányt erőteljes hangú antantjegyzék figyelmeztette arra: az antant nem tűri, hogy Magyarországon Habsburg államfő legyen, annak a dinasztiának a sarja, amelyik, úgymond, felelős a háborúért. 1919. augusztus 23-án József főherceg kénytelen volt lemondani a kormányzóságról. Ha nem is teljesen tudatosan, de valószínűleg ekkortájt kezdett Horthyban megfogalmazódni, hogy szükség van államfőre, s miért ne lehetne éppen ő, a *Nemzeti Hadsereg* fővezére?

Magyarország a történelmi nulla óra állapotában leledzett, nem volt elismert kormánya, államfője, parlamentje. 1919 nyárutóján–kora őszén két vonalon erőteljes kampány kezdődött. Egyfelől kibontakozott a fehérterror, amely nem egyszerűen szadista egyének garázdálkodását jelentette, hanem nagyon tudatosan bizonyítani kívánta, hogy Horthy képes bármilyen eszközzel rendet teremteni. Igaz, hogy voltak számára is kínos jelenségek. Így báró Nopcsa Elek Siófokon éppen a szállóival szemben akasztatott fel egy vöröskatonát, ahol Horthyék laktak, és amikor Horthyné kinyitotta az ablakát, ott lengedett egy hulla. Másrészt Horthy a saját személyét népszerűsítő kampányba fogott. Bejárta a románok által meg nem szállt Dunántúlt, minden várost. Mindenütt azonos bemutatkozási forgatókönyv érvényesült. Lovas bandérium a bevonuláskor, hosszadalmas üdvözlő beszédek, rövid katonás válasz, közebed, virágok, integetés stb. Így került Horthy először kapcsolatba a szélesebb közvéleménnyel.

1919 késő őszén jelent meg Bethlen István a politikai színen, s voltaképpen az egész Horthy-rendszer leírható egy Gömbös–Bethlen–Horthy háromszöggel, oly módon, miszerint a gömbösi, illetve a bethleni koncepció harcolt Horthyért. Bethlen meggyőzte Horthyt arról, hogy egy gyilkos rablóbanda élén nem vonulhat be Budapestre. Az antanthatalmak számára is fontos volt, hogy találjanak egy olyan fegyveres erőt, amely képes Budapestet elfoglalni, mert abban meggyeztek, hogy a románoknak ki kell vonulni. A kérdés az volt, milyen erő foglalja el a helyüket a magyar fővárosban. Erre többféle koncepció létezett, végül

az angol–amerikai elképzelés érvényesült, amely szerint Horthy hadserege szállja meg Budapestet.

Horthy ekkor lépett elő, mint politikus. Eddig bizonyította, hogy keménykezű fővezér, és 1919. november elején megjelent mint olyan politikus, aki hajlandó kompromisszumokra. November 5-én aláírt egy megállapodást a demokrata, szociáldemokrata és kisgazda vezetőkkel. Horthy számára nyilván nem volt túlságosan nagy öröm, hogy olyan – az ő szemében kétes – egyénekkel kellett együtt szerepelnie egy okmányon, mint a zsidó Vázsonyi Vilmos, a szociáldemokrata Garami Ernő és a paraszt Nagyatádi Szabó István, de mégis megtette. Ebben az egyezményben ígéretet tett arra, hogy Budapesten nem lesz fehérterror, és a megszállás konszolidációt jelent. Voltaképpen ez az okmány nyitotta meg az útját Budapestre. 1919. november 16-án a *Nemzeti Hadsereg* bevonult a fővárosba. Ekkor nagyszabású hadjárat kezdődött Horthy ideiglenes államfővé való megválasztása érdekében. 1920. március 1-jén sor került a kormányzóválasztásra (Horthy 1944. október 16-ig töltötte be ezt a tisztséget).

Horthy számára közvetlenül a kormányzóválasztás után két súlyos probléma jelentkezett. Az egyik a saját különítményeinek a garázdálkodása, amely folytatódott Budapesten is, jóllehet nem a dunántúli méretekben. Olyan méretű volt a turbulencia a fővárosban, hogy 1920. június közepén egyrészt az antant budapesti diplomáciai képviselői nagyon keményen felléptek a rend helyreállítása érdekében, másrészt a kormány lemondással fenyegetőzött, amennyiben Horthy tétlen marad a zűrzavarban. Ezért kénytelen volt a saját legközelebbi híveivel és támaszaival szembefordulni, és 1920 decemberére sikerült konszolidálni a helyzetet, felszámolni a különítményeket. A másik nagy probléma, hogy valójában ideiglenes államfő volt. Az 1920:I. tc. semmiféle határidőt nem tartalmazott arra vonatkozólag, hogy az ideiglenesség meddig tart, még arról sem rendelkezett, hogy ha netán mégis megüresedik a kormányzói tisztség, akkor mi történjék.

IV. Károly 1921-ben két ízben is kísérletet tett arra, hogy visszaszerezze a trónt. Horthy mindkét esetben nagyon határozottan – a második esetben fegyveres ütközetben – visszaverte törekvéseit. De ezzel nem oldódott meg az alapkérdés, és az ideiglenesség mindvégig, mint valamiféle árnyék, ott lebegett a kormányzói hatalom fölött. Különösen 1930-ban vált akuttá ez a probléma, ugyanis Ottó ekkor töltötte be a 18. életévét. Több olyan jelzés érkezett Budapestre, hogy komoly mozgalom kezdődött az immár nagykorúvá vált Ottó visszatérése érdekében. A nagyfokú idegességet mutatja, hogy 1930. augusztus 20-án Budapesten karhatalmi készültséget rendeltek el, a hadsereget is riadókészültségbe helyezték, a csendőri és rendőri szervek utasítást kaptak arra, hogy ha látnak egy autót, amelyben egy fekete ruhás hölgy és egy 18 éves korú fiú ül, vagyis Zita királyné és Ottó, akkor mindenképpen állítsák meg, utasait igazoltassák és kísérik be a legközelebbi őrsre.

Horthy az 1930-as évek közepétől a németbarátság híve lett, amiben nagy szerepe volt annak, hogy a legitimista restaurációnak egyetlen külpolitikai akadálya lehetett: az Anschluss. Ekkor még javában élt az osztrák–magyar–olasz barátság a római hármis egyezmények szellemében. Horthy mégis többször

üzent Hitlernek, hogy ő nem tartja egyáltalán fontosnak az osztrák függetlenséget, sőt az Anschlusst elkerülhetetlen lépésnek tekinti. Kánya Kálmánt kifejezetten utasította arra, hogy utazzék Berlinbe, és ezt közölje Hitlerrel. A németbarátság kibontakozásában, amikor még szó sem volt bármiféle revíziós lehetőségről német támogatással, nagy szerepe volt a félelemnek a Habsburg-restaurációtól.

Utódlás

Az utódlás kérdésével többször is foglalkozott a törvényhozás. 1926-ban a felsőházi törvénybe beiktattak egy olyan passzust, mely szerint a kormányzói tisztség megüresedése esetén ideiglenesen kormányzót kell választani, de a választás lebonyolítását nem szabályozták. Azt viszont kimondta a törvényhely, hogy amíg nincs új ideiglenes államfő, addig a miniszterelnök látja el az államfői teendőket. Ezt a rendezést teljesen Bethlen István személyére szabták. A következő utódlással kapcsolatos rendelkezés az 1937:IX. tc. volt, amely a kormányzónak ajánlási jogot biztosított. Három személyt ajánlhatott írásban, titkosan. Az ajánlási okiratot közjogi méltóságok őrizték. A kormányzói tisztség megüresedése esetén az országgyűlés két háza egyrészt a kormányzó által javasolt három személy, másrészt a parlament által állított egyetlen jelölt közül választhatta meg az új államfőt. Az eljárást nyolc nap alatt le kell bonyolítani, és ez idő alatt egy országtanács kormányoz.

Horthy 1941 végén–1942 elején súlyosan megbetegedett, és többek között ez készítette arra, hogy 1942 elején szorgalmazza a kormányzóhelyettesi törvény elfogadását. A kormányzóhelyettesi tisztségre idősebb fiát, Horthy Istvánt javasolta, és ezt az országgyűlés, közfelkiáltással, meg is szavazta. Ezzel kapcsolatban is több legenda él. Az egyik hiedelem az, hogy a németek ezt váltig ellenezték. Berlinben valóban nem lelkesedtek Horthy Istvánért. Miért is lelkesedtek volna, amikor köztudott volt, hogy Horthy István németellenes, angolszászbarát felfogású. Kedvenc időtöltései közé tartozott – még mielőtt megválasztották volna –, hogy elment *Moulin Rouge*-ba vagy az *Arizonába*, és ha német diplomatákat, tiszteket látott, akkor a *Tipperaryt* vagy az angol himnuszt, vagy valami más hasonlót húzatott a zenekarral. Az, hogy a németek nem rajongtak éppen a fiatal Horthyért, nem jelentette azt, hogy kifejezetten és határozottan ellenezték volna a megválasztását. Hitler úgy foglalt állást, hogy amíg a jelenlegi kormányzó él, addig Németország ne tegyen semmit. A volksbundista képviselők, amikor utasítást kértek Berlinből a szavazással kapcsolatban, nem kaptak semmiféle olyan jellegű instrukciót, hogy ne szavazzák meg a törvényt.

Horthy érezte, hogy a németek nem kedvelik a fiát. Hitler nem is akarta őt fogadni mint kormányzóhelyettest, és ezért azt kell mondanom – lehet, hogy túlzásnak látszik ez a megfogalmazás –, hogy a kormányzó feláldozta a fiát a német–magyar barátság oltárán. 1942. február 26-án levelet küldött Hitlernek, amelyben közölte, hogy Horthy István vadászrepülőként kimegy a keleti frontra,

és ott bizonyítani fogja, hogy ő is a tengelybarátság következetes híve. Horthy István a keleti fronton vadászpilótai szolgálatot teljesített. Ez valójában örütség volt, hiszen a vadászpilótai szolgálat a legéletveszélyesebb beosztást jelentette. (A vadászpilóta kockázatához csak a tengeralattjáró személyzetéé hasonlítható.) Állandó, napi bevetésekre indult Horthy István. A magyar politikusok fel voltak háborodva. Rassay Károly kijelentette, hogy kormányzóhelyettest választottak és nem pilóta főhadnagyot. Horthy azonban nem hívta vissza a fiát. Kiküldhette volna a frontra valami más céllal, kényelmes irodában ülhetett volna stb. Nem volt a harci beosztás kategorikus kötelezettség. Ez azért válik fontossá, mert Horthy István tragikus repülőbalesetet szenvedett. (Nem igazak azok a legendák, hogy a németek merényletet követtek el ellene. A tények a merényletelméletet nem támasztják alá.)

1944. október 15-én elröbölták a németek ifj. Horthy Miklóst, Horthy utolsó életben lévő gyermekét. Ezzel vették rá arra, hogy aláírja a lemondását és a Szálasi kinevezését tartalmazó okmányt, amelynek később a jogérvényét Horthy tagadta, de valójában érvényes államirat volt, mindegy, milyen eszközzel csikarták ki. Ha nem történik meg Horthy István tragédiája, akkor talán más helyzet alakult volna ki a tervezett „kiugrás” napján. A történész dolga, hogy az alternatívát is felmutassa, mert ha ezt nem teszi, csak az apologetika marad a kenyere.

Ezzel lényegében az egész utódlási kérdés lezárult. Egy dolgot még ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni. Nem igazak azok a pletykák, hogy Horthy dinasztiát akart volna alapítani. Ezt többször is nagyon határozottan elutasította. Igaz, hogy voltak ilyen híresztelések, elsősorban a kormányzó női környezetéből. Különösen a kormányzóhelyettes özvegyének mostohaanyja, gróf Edelsheim-Gyulai Lipótné terjesztette ezeket a híreket. (Őt „a nemzet anyósá”-nak is emlegették ebben az időben.) Ennek azonban semmi alapja nem volt. Továbbá egy bizonyos Farkas Edit nevű hölgy, a *Szociális Missziótársulat* főnöknője, mondogatta többször Horthy Miklósnénak, hogy „meglátod drágám, belőled még Magyarország királynéja lesz”. Farkas Editről tudni kell, hogy ő volt az egyetlen nő, akit Horthyné megtúrt a kormányzó szűkebb környezetében, mert a tisztes korú és gránátos termetű hölgyről nem tétélezte fel, hogy veszélyes lehet Horthy nem különösebben szilárd házastársi hűségére.

Kormányzási stílusa

Ezzel kapcsolatban létezik olyan legenda, hogy „odadobta a gyeplőt”. A valóságban senkinek sem dobta oda, Bethlen Istvánnak sem. Rendelkezésünkre áll a kormányzó szárnysegédjének 1923–1927 között vezetett naplója, amelyben szorgosan feljegyezték, hogy ki, mikor járt Horthynál. Ebből világosan kiderül, hogy a miniszterek legalább kéthetenként, havonta megjelentek a kormányzónál és referáltak. Bethlen István szinte hetente felkereste az államfőt. Másnapoként, felváltva fogadta a kabinetiroda és katonai iroda vezetőjét. Egyáltalán semmi nem történhetett Magyarországon Horthy Miklós tudomása nélkül. Hadd utal-

jak itt két külföldi diplomatára, a korszak elejéről és végéről. Sir George Clerk 1919 októberében érkezett Budapestre a párizsi Legfelsőbb Tanács megbízásából, hogy létrehozson egy magyar kormányt. Azonnal Horthyval kezdett tárgyalni, mivel megtudta, hogy neki döntő szava van. 1944 márciusában jött Magyarországra Edmund Veessenmayer, Hitler helytartója, és neki az volt a határozott álláspontja, lényegében szeptember végéig, hogy Hitlernek Horthyval kell együttműködnie, mert ő az, aki a tényleges hatalmat birtokolja Magyarországon.

Horthy 1944. március 15-én megkapta a meghívást, hogy „szíveskedjék” 18-án megjelenni Klessheimben, mert Hitler tárgyalni akar vele. Felmerül az a kérdés, amit az angol diplomácia is feltett, miért utazott ki. Véleményem szerint megtehetette volna, hogy nem megy ki. A németek számoltak is ezzel az eshetőséggel, ugyanis a megszállást megelőző tervek között szerepelt mint alternatíva: ha Horthy nem fogadja el a meghívást, akkor Budapestre küldik a birodalom egyik vezetőjét, Göringet, esetleg Himmlert, vagy éppen Ribbentropot, aki 1942-ben már járt Magyarországon. Szerintem semmiképpen nem lehetett volna megakadályozni, hogy a németek megszállják Magyarországot. De Horthy helyzete más lett volna, ha nem a klessheimi kastélyban kénytelen töprengeni azon, vajon mit tegyen, hanem a magyar fővárosban van, katonai és politikai tanácsadóitól körülvéve. Hazatérte után is felmerült, milyen álláspontot foglaljon el. Kállay miniszterelnök azt javasolta neki, hogy vonuljon teljes passzivitásba, ne mondjon le, de ne gyakorolja államfői jogait. Horthy azonban erre nem volt hajlandó.

Van olyan legenda, miszerint fogolyként élt a budai Várban. Egy fogoly, véleményem szerint, nem megy el április 8-án a megbombázott fővárosi kerületeket megszemlélni, nem megy el Hajmáskérre, megnézni a legújabb magyar csodafegyvereket, nem megy el a hadiakadémiát megszemlélni. Hitlerrel való barátságát is igyekezett demonstrálni. A Führer születésnapján táviratban gratulált neki. Nemkülönbén május 1-jén, amely ünnepnap volt a Német Birodalomban. Tehát semmiféle olyan jelzést nem adott a magyar társadalomnak, ami arra utalt volna, hogy ő ezt az egész rezsimit elutasítja. Kinevezte a Sztójay-kormányt, a parlamentben pedig határozottan hangsúlyozták, hogy a kormány élvezi a bizalmat, Horthy gyakorolta államfői jogait, kinevezéseket írt alá, kitüntetések osztott stb.

Antiszemitizmus – zsidókérdés

Egyetlenegy esetben mondott le egy rendkívül fontos jogáról. Rendelkezett egy olyan jogosítvánnyal, amelyet még Ferenc Józseftől örökölt, hogy semmiféle törvényjavaslatot vagy fontosabb rendeletet nem lehetett beterjeszteni, illetve meghozni az ő előzetes jóváhagyása nélkül. Ez volt az úgynevezett előszentesítési jog. Erről deklaráltan 1944. március 29-én mondott le – ekkor kerültek a minisztertanács elé az első zsidórendeletek. Sztójay közölte, hogy a kormányzó úr őfő-

méltósága a zsidórendeletek tárgyában nem kíván élni előszentesítési jogával. Ezzel lényegében Horthy engedte a zsidóüldözést, beleértve a deportálást is, hiszen a rendeletek közé tartozott az a bizalmas kormányrendelet, amely azzal kezdődött, hogy a magyar királyi kormány megtisztítja az ország területét a zsidóktól.

Van egy olyan legenda, vélemény, miszerint Horthy nem volt antiszemita. Horthy több ízben határozottan kinyilvánította különböző államiratokban, külföldi diplomatákkal folytatott megbeszélései során, hogy bizony egész életében antiszemita volt. Ezt két okkal indokolta. Egyfelől a zsidóság szerepével az 1918–1919-es forradalmakban, másfelől pedig a zsidó vallású magyar állampolgárok jelentős befolyásával és fölényével a magyar gazdaságban, valamint a szellemi életben. Horthyban is megvolt az az attitűd, amelyet Mikszáth Kálmán *A tisztelt Ház* című kötetében leír, hogy minden parlamenti képviselőben, akár melyik párthoz is tartozott, az antiszemita szólások „kellemesen megcsiklandoztak egy ideget”. Az előbb említett okok folytán azonban többről is volt szó. Horthy nyilván nem kívánta a zsidóság fizikai kiirtását és megsemmisítését. Több ízben hangsúlyozta, hogy vannak „jó zsidók” és „rossz zsidók”. A jó zsidókhoz tartoztak a gazdag zsidók, akik az országnak hasznot hoztak.

A másik valótlan állítás, hogy Horthy voltaképpen nem tudott Auschwitzról. Ez szintén nem igaz. Az lehet, hogy konkrétan a gázkamrákról, illetve az egész procedúráról, ami ott lezajlott, nem értesült, csak 1944 júniusában, amikor megkapta az auschwitzi protokollumokat. De az, hogy a németek által megszállt területeken módszeresen és rendszeresen irtják a zsidókat, nem volt titok a korabeli Európában, és ezzel Horthy is teljesen tisztában volt. Ha előbb nem, akkor 1943 áprilisában világossá vált számára, amikor Hitlernél járt. Hitler és Ribbentrop is megmondta neki, milyen sors vár a zsidókra: dolgozzanak, és amikor már nem tudnak dolgozni, akkor meg fogják őket ölni. Hitler még azt az elméletét is kifejtette Horthynak, miszerint a zsidóság olyan, mint a bacillus. Az emberiséget ettől meg kell szabadítani. Ha a nyulakat meg az őzeket lelövik, ha kárt tesznek, hát hogyan lehetne elpusztítani a zsidókat?

Horthynak tehát tudomása volt arról, hogy mi történik. Mégis 1944. június 26-ig várt a közbelépéssel, ekkor hívta össze a koronatanácsot, itt lépett fel először a deportálások ellen, és követelte Baky László és Endre László belügyi államtitkárok lemondását. Hozzá kell tenni, hogy nem volt túl erélyes, mert eltelt körülbelül tíz nap, amíg a leváltásnak érvényt szereztek, és közben még mentek a vonatok Auschwitz és más haláltáborok felé. Horthy lépését – lehet, hogy volt benne bizonyos humanitárius szemlélet is – alapvetően a hadi helyzet indukálta. 1944. június elején megtörtént a normandiai partraszállás, nyilvánvalóvá vált, hogy előbb-utóbb a hitleri Németország összeomlik. Más európai országokban is mintegy gyakorlattá vált, hogy a zsidóság egy részét megmentik, hogy a kollaboráns kormány felmutathassa őket, pozitív megítélést remélve ezáltal a háború után. Ez történt például Franciaországban és Romániában is.

Horthy egész működéséről semmiképpen sem lehet egysíkú képet rajzolni. A Horthy-korszakban kialakult róla egy kép, az „országgyarapító”, az „országmentő”, a „rendfenntartó” kormányzó mítosza. Erre jött 1945 után egy ellenmítosz, a „fasiszta gyilkos” meghatározással. Majd 1990 után egy neomítosz alakult ki, amely csúcspontját 1993-ban, Horthy újratemetésekor érte el. Úgy vélem: a történészeknek az a feladatuk, hogy egy teljesen demitizált, mindenfajta előítélettől és egyoldalúságtól mentes Horthy-képet próbáljanak a lehető legszélesebb forrásfeltárás alapján megrajzolni.

Források és szakirodalom

Csathó Kálmán–Gulácsy Irén et al.: Horthy Miklós. H. n., 1939.

Horthy Miklós: Emlékirataim. Bp. 1990. (Extra Hungariam)

Horthy Miklós titkos iratai. Sajtó alá rend. jegyzetekkel ellátta: Szinai Miklós–Szűcs László. Bp. 1962.

Fenyo, Mario D.: Hitler, Horthy and Hungary 1941–1944. New Haven, 1972.

História 12(1990) 5–6. sz.

Sakmyster, Thomas: Admirális fehér lovon. Bp. 2001.

PÉTER SIPOS

THE PROBLEMS OF A HORTHY-BIOGRAPHY

The lecture serves two purposes: it is meant to reveal the turning points of Miklós Horthy's career, his personality, the influences shaping his world of thoughts, and to disaffirm the legends attached to him.

Regarding his career, it was particularly significant that he fulfilled the position of the captain at the Constantinopolitan stationship of the Austrian–Hungarian Monarchy until the end of World War I, and he also served as an aide-de-camp for Franz Joseph. Horthy always regarded the emperor as an ideal.

Due to his victory at the sea battle of Otranto, he gained monarchy-wide fame. At the end of 1918 he was appointed commander-in-chief for the Austrian–Hungarian naval force, and he received the rank of the admiral.

It was a decisive turn in his career that he became the commander-in-chief of the counter-revolutionary army in Szeged in 1919. There he got into touch with Count István Bethlen, Count Pál Teleki, Gyula Gömbös, and through them, Hungarian political life, as well. Gömbös made him understand the significance of the Christian–national ideology, while the Transylvanian counts taught him the techniques of governing. Due to their assistance, Horthy was elected regent for an indefinite period, supported by armed forces, with the assent of the Entente in 1920. He managed to consolidate his governmental power, and he had an important role in establishing the conservative authoritarian system.

In contrast with the misconceptions appearing in current and historical literature, he was far not the mere symbol of the system, passing the baton to Bethlen and his successors. Actually, he exercised complete governing power, consequently, between 1920 and 1944 no decision was made in connection with internal and foreign affairs without his assent. Horthy had the real power in Hungary.

He renounced the so-called right of preliminary sanctioning in relation to the “anti-Jewish laws” in 1944, thus he gave the Hungarian Israelites out to the Holocaust.